

# Hámorský náučný chodník

Prepája obnovené pamiatky a historicky významné miesta spojené s niekdajšou priemyselnou činnosťou osady Josefsthál vybudovanej na úpätí Vihorlatských vrchov – ťažbou a spracovaním železnej rudy, výrobou dreveného uhlia, dopravou dreva. Návštevníkov oboznamuje s udalosťami súvisiacimi so vznikom osady, prezentuje spôsob bývania v minulosti, zaujímavé architektonické prvky kamenných murovaníc, ktoré sa už inde v zemplínskom regióne nezachovali, dômyselný systém vodných kanálov budovaných kvôli hámrom a mnohé ďalšie. Hámorský náučný chodník má 14 zastavení, dĺžku 6,8 km. Križuje sa s cyklotrasou č. 5884 (zelená značka) *Po sninskej úzkokofajke* a pešou trasou č. 5712 (zelená značka) *Snina – Zemplínske Hámre – Rovienky – Sninský kameň*. Je samoobslužný, po zastavenie č. 13 sa dá absolvovať na bicykli.



## Zastavenia Hámorského náučného chodníka

### 1. Kamenná murovanica so sýpkou

Murované domy, tzv. murovanice boli v osade Josefsthál stavané na začiatku 19. storočia pre potreby ubytovania robotníkov a vedenia železniární. Budovali sa pre rôzny počet rodín, i v závislosti od pracovného zaradenia či postavenia jednotlivých pracovníkov železniární. Zaujímavé boli dômyselným riešením odvádzania dažďových vôd do studne v pivnici, ktoré sa už nevyskytuje. V Zemplínskych Hámroch sa dodnes zachovala len jedna murovanica vybudovaná v blízkosti niekdajšieho priemyselného centra s vysokou pecou a zlievarňou. Od polovice 19. storočia bola táto murovanica využívaná ako hostinec pod vedením krčmára Matyasa Wieszbergera. Murovanica spolu so sýpkou boli zrekonštruované v roku 2014. Od roku 2015 slúži ako múzeum.



## 2. Bývalý tajch

Pri vstupe do osady Jozefova dolina od obce Belá nad Cirochou bol na začiatku 19. storočia vybudovaný jeden z piatich hámrov, ktorý fungoval najdlhšie. Kvôli zabezpečeniu dostatku vody na tavbu a úpravu rudy bola pri hámri vybudovaná rozsiahla vodná nádrž s hrádzou – tajch (z nemeckého slova „Teich“), ktorého existenciu dokumentujú aj katastrálne mapy z rokov 1865 – 1866. Bývalé koryto tajchu je v súčasnosti suché, využívané ako súkromné záhrady a lúky. Do dnešných dní sa čiastočne zachovali nepatrné náznaky hrádzy vodného kanála k tajchu, najlepšie viditeľné pri Barnovom potoku.

## 3. Vysoká pec

Vysokú pec v Jozefovej doline dal na začiatku 19. storočia postaviť majiteľ Jozef Rholl v centrálnej časti osady, vo svahu súčasnej ulice „Nad gichtou“. Pomenovanie „gichta“ (z nemeckého slova „Gicht“, sadzobňa), čiže miesto, odkiaľ sypali do vysokej pece železnú rudu, dokumentuje nemecký pôvod prvých obyvateľov osady Jozefova dolina – Josefthal. Ako palivo pri spracovávaní železnej rudy sa používalo drevené uhlie, pričom v roku 1852 bolo hnacie zariadenie upravené na parný pohon s výkonom 20 konských síl. V období rokov 1874 až 1888 bol vlastníkom vysokej pece i celej železiarne Filip Eugen Sachsen-Gotha-Coburg – druhorodený syn belgického kráľa Leopolda I. Podľa neho bola pec pomenovaná ako Filipova huta – Philliphütte. Po skončení prevádzky bola v 20. storočí rozobratá. Jej replika bola vybudovaná na inom mieste z dôvodu zastavania pôvodnej parcely.



## 4. Hámor s vodným náhonom

V osade Jozefova dolina sa pôvodne nachádzalo až päť hámrov s vodným náhonom. Energia, získaná z vody z náhonu, poháňala kovárske buchare, dúchadlo alebo mech na fúkanie vzduchu do pece. Hámre boli zároveň predchodcami manufaktúrnej produkcie kovových výrobkov. Tunajšia železiarska výroba priniesla v 19. storočí priemyselný rozvoj osady ale najmä mesta Snina. Hámorník v hámri je vyobrazený aj na pečati a v erbe obce. Objekt repliky hámra vybudovaný v rokoch 2014 – 2015 je jednou z expozícií múzea v Zemplínskych Hámroch.



## 5. Bývalá zlievareň

Zlievareň dal v centrálnej časti osady v roku 1841 vybudovať Jozef Rholl. Vyrábali sa v nej lopaty, kosy, kince, poľnohospodárske náradie, pece zvané Merkúr, riad na varenie, svietniky, rámy na zrkadlá, pamätné predmety a náhrobné kríže. Okrem predmetov úžitkovej spotreby sa v zlievarni zhotovovali i umelecké sochy. Azda najznámejšou z nich je socha Herkula, odliata v roku 1841, ktorá sa dodnes nachádza na nádvorí kaštieľa v Snine. V zlievarni tiež zhotovili erb Rhollovcov, osadený na ich rodinnej kaplnke v Snine, a sochy leva a levice, strážiace vstup do humenského kaštieľa. Po skončení prevádzky v polovici 20. storočia boli objekty zlievarne a vysokej pece rozobraté. Jedna zo zachovalých kamenných foriem na odlievanie železa dnes symbolicky označuje miesto, kde v minulosti zlievareň stála.

## 6. Josefsthál

V doline pod severnými svahmi Vihorlatských vrchov sa už v priebehu 18. storočia povrchovo ťažila a spracovávala železná ruda – svedčia o tom písomné dokumenty z rokov 1728 a 1773, ako aj mapové diela z rokov 1780 a 1782. Stále osídlenie v tom čase ešte zaznamenané nebolo. Osada Jozefova dolina bola založená až na začiatku 19. storočia. V minulosti bola vo vlastníctve viacerých významných rodov, medzi ktoré patrili Vandernáthovci, Rholl de Udvarnok, Csáky aj Sachsen-Gotha-Coburg. V priebehu celého 19. storočia sa najčastejšie označovala ako Jozefova dolina (József völgy, Josefsthál), v prvej polovici 20. storočia niesla tiež názov Pustá Hámra či Sninská Hámra. V roku 1956 došlo k jej odčleneniu od mesta Snina, pričom novovzniknutá obec dostala pomenovanie Zemplínske Hámre.

## 7. Bývalá vodná píla

Vodná píla v Jozefovej doline bola vybudovaná na začiatku 19. storočia. Prvý doklad o jej existencii pochádza z roku 1819. Lokalizácia spomínaného zariadenia sa zachovala na katastrálnych mapách z rokov 1865 – 1866. Píla bola drevená, mala dve vodné kolesá, jej samostatný prírodný kanál začínal pri sútoku Barnovej riky a Čierneho (Čarneho) potoka. Doplnkové sezónne zamestnanie pre tunajších obyvateľov poskytovala približne len do druhej polovice 19. storočia, kedy bola v susednej obci Belá nad Cirochou v bývalej Klárinej hute zriadená nová, výkonnejšia parná píla. Do dnes sa nezachoval objekt vodnej píly ani murovanice, ktorá bola pri nej vybudovaná.

## 8. Milier

Miliere na výrobu dreveného uhlia, ktoré bolo nevyhnutné pre spracovanie železnej rudy vo vysokej peci, budovali tunajší obyvatelia v minulosti v celej Jozefovej doline. Samotné drevo bolo do miliera naukladané v niekoľkých vrstvách na seba, na spodku sa nachádzala „cintova dzira“, ktorou sa zapálilo. Celá konštrukcia bola obložená lístím a jemnou hlinou. Vo vnútri miliera sa udržiavalo pomalé horenie za minimálneho prístupu vzduchu a pri relatívne vysokej teplote, čím dochádzalo ku karbonizácii dreva. Pálenie stredne veľkého miliera trvalo 6 až 9 dní, pri veľkom až 20 dní. Aj po zániku železiarskej výroby sa miliarstvo v Zemplínskych Hámroch udržalo, dokonca sa stalo jedným z hlavných zamestnaní tunajších obyvateľov. Hámorskí uhliari boli známi až na strednom Slovensku, v Čechách či na Podkarpátí. Výroba dreveného uhlia funguje v obci dnes už technologicky modernejším spôsobom v spaľovacích zelených peciach.



## 9. Banská štôľňa

Na úpätí Sninského kameňa boli hutmanmi vyhľadávané lokality s výskytom železnej rudy. Najstarší záznam o ťažbe železnej rudy v Jozefovej doline pochádza už z roku 1773. Samotná ťažba prebiehala najskôr povrchovým spôsobom – na miestach výskytu železnej rudy sa vykopali jamy (pingy), ktoré následne po stenách vyťažili a napokon zasypali hlušinou. Zvyšky pingových polí možno nájsť v lesoch na úpätí Sninského kameňa, dobre viditeľné sú najmä v lokalite nad kameňolomom. Ťažba rudy v Jozefovej doline bola obnovená na začiatku 19. storočia. Hlbinná ťažba prebiehala v štyroch štôľňach, pomenovaných zrejme podľa členov rodiny Rhollovcov – Apolónia, Catharina, Jozef a Štefan. Išlo o jednoduché štôľne, vystužené drevenými podvalmi, z ktorých sa železná ruda vyvážala fúrikmi. K zastaveniu banskej činnosti v Jozefovej doline došlo v roku 1880. Replika štôľne vybudovaná v roku 2014 je jednou z expozícií múzea v Zemplínskych Hámroch.



## 10. Úzkokoľajová železnica

Na trati bývalej sninskej lesnej úzkokoľajky bola Zemplínskym lesným hospodárstvom v Snine v roku 1926 vybudovaná dvojkilometrová odbočka Barnová. Prvotne kvôli preprave kameňa z kameňolomu, otvoreného v prvej polovici 20. storočia, neskôr slúžila aj na prepravu vyťaženého dreva z vihorlatských lesov, ktoré sa na pílu v Snine prepravovalo pomocou oplenovaných vozňov. Sninskú úzkokoľajnú lesnú dráhu (S. U. L. D.) s rozchodom koľajníc 760 mm dal v rokoch 1912 – 1913 vybudovať gróf Jozef Degenfeld. Do roku 1928 bola jej trať viackrát predĺžovaná až pod vrchol Vihorlat, lokalitu Zvorík a celkovej dĺžky 26,3 km. Pôvodný úsek trate odbočky Barnová je v súčasnosti využívaný ako cyklotrasa (zelená značka), ktorou sa dá dostať až k torzu úvrate na Konskom.



## 11. Drevenica

V 19. storočí sa pre Jozefovu dolinu zvykol používať i termín kolónia, ktorým označovali obce či osady s nemeckým obyvateľstvom. Typické pravidelné usporiadanie rodinných domov sa v tom čase nachádzalo najmä na začiatku osady, od obce Belá nad Cirochou. Robotníci, pracujúci v baniach a železiarni, ktorí pôvodne bývali v murovaniciach, si postupne začali budovať samostatne stojace rodinné domy. Na základe sčítacích listov z roku 1869 vieme, že prevažná väčšina príbytkov bola postavená z dreva a mala trojpriestorovú dispozíciu – predná chyža, komora a zadná chyža. V roku 1869 stálo v osade Jozefova dolina spolu 33 dreveníc. Jedna z nich v takmer pôvodnom stave sa zachovala dodnes, je v súkromnom vlastníctve.

## 12. Bývalá garbiareň

Na začiatku 19. storočia sa osadníci v Jozefovej doline venovali okrem spracovávania železnej rudy i garbiarstvu a sklárstvu. V „garbovni“ sa spracovávali surové zvieracie kože predovšetkým na výrobu dúchadiel do hámrov. Pri garbiarni stála drevenica, v ktorej ešte v roku 1869 žilo 6 rodín. Do dnes sa nezachoval žiaden z objektov. Na poliach v blízkosti už zaniknutej garbiarne bola v minulosti ťažená hlina na výrobu potaše.

## 13. Drevená zvonica

Rímskokatolícky kostol, ktorý je v súčasnosti hlavnou dominantou Kostolného námestia, ešte v 19. storočí nestál. V centrálnej časti osady Jozefova dolina bola iba jednoduchá drevená zvonica, ktorú postavili v blízkosti zlievarne, vysokej pece a dvoch murovaníc. Prenikavý zvuk zvona bol znamením začiatku a konca šichty, tiež významných udalostí či cirkevných sviatkov. V danom období tu žilo priemerne 300 obyvateľov. Pôvodná zvonica bola po výstavbe kostola odstránená. Opätovne bola obnovená na pôvodnom mieste v roku 2014.

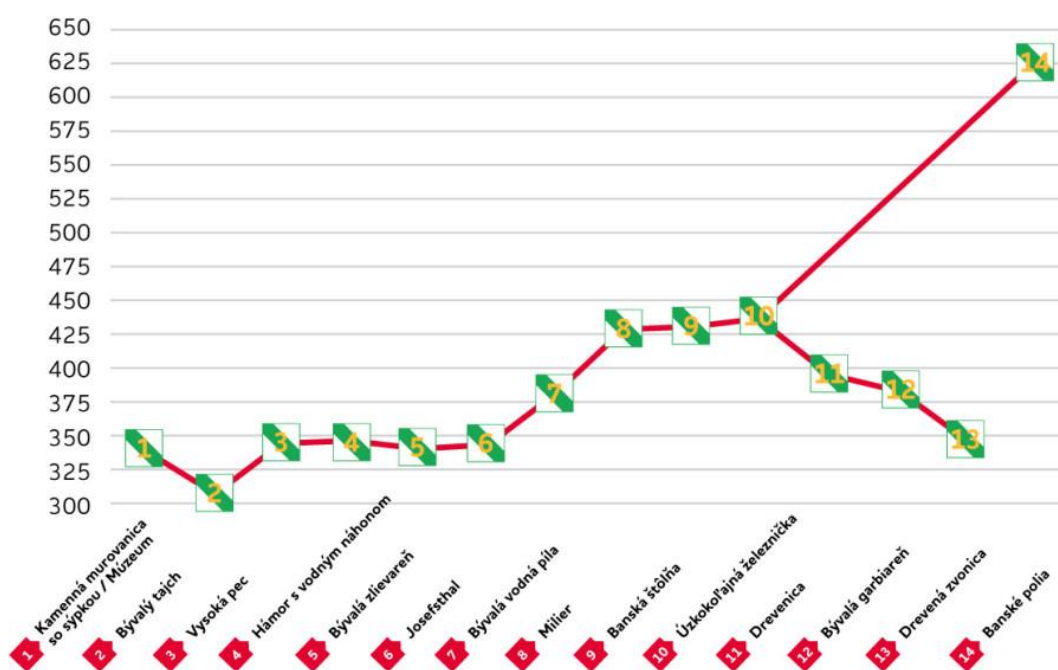


## 14. Banské polia

V lokalite Rovienky, približne 1,5 km nad Zemplínskymi Hámrami, v 18. a 19. storočí prebiehala intenzívna banská činnosť. Najskôr povrchovo kopaním jám zvaných pingy, neskôr aj hlbšie. V roku 1927 vybudovalo Zemplínske lesné hospodárstvo v Snine cez tieto banské polia ďalší úsek Sninskej úzkokoľajnej lesnej dráhy (S. U. L. D.) – úsek Korské – Trstový jarok (km 7.80 – 24.10) aj s výhybňou Rovienky I dlhou 160 metrov, vybudovanou medzi km 11.00 a 12.00 bývalej úzkokoľajky. Pri výstavbe úzkokoľajky bola časť pingových polí a štôlní poškodená. Neskôr zub času poznačil aj ďalšie štôlnie. Pozornému oku neuniknú zavalené ústia, ryhy prepadnutých štôlní a haldy hlušiny.



## Hámorský náučný chodník – prevýšenie



Prevzaté z: <http://www.zemplinskehamre.sk/hnch/hamorsky-naucny-chodnik/>

Október 2020